

ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2016 - Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ – 18 ΜΑΪΟΥ 2016
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ: ΒΕΒΑ ΚΑΛΛΙΟΠΗ, ΣΙΧΛΙΜΙΡΗ ΣΤΑΣΙΝΗ,
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΑΣΩ, ΘΕΟΧΑΡΗ ΘΕΟΔΟΣΙΑ, ΚΟΛΙΑΛΗΣ ΘΑΝΟΣ,
ΜΑΤΖΟΡΑΚΗ ΣΠΑΡΤΗ, ΜΗΛΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΤΣΟΥΡΑ ΣΟΦΙΑ,
ΠΕΤΡΟΥΤΣΟΥ ΒΙΟΛΕΤΤΑ, ΧΑΪΝΤΟΥΤΗΣ ΗΛΙΑΣ

A1. Με ανάλογο τρόπο (γίνονται) και οι οικοδόμοι και όλοι οι υπόλοιποι (τεχνίτες)· γιατί από την μεν κατασκευή καλών κατοικιών θα προέλθουν οι καλοί οικοδόμοι, από τη δε κακή οι αδέξιοι. Γιατί αν δεν είχαν έτσι τα πράγματα, δε θα υπήρχε καθόλου ανάγκη του δασκάλου, αλλά όλοι θα γίνονταν καλοί ή κακοί (από μόνοι τους). Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· κάνοντας δηλαδή όσα γίνονται κατά τις μεταξύ μας σχέσεις γινόμαστε άλλοι μεν δίκαιοι άλλοι δε άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να φοβόμαστε ή να έχουμε θάρρος άλλοι μεν ανδρείοι (γινόμαστε) άλλοι δε δειλοί. Το ίδιο συμβαίνει και με όσα έχουν σχέση με τις επιθυμίες και με την οργή· άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πρόοι, άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, άλλοι μεν με το να συμπεριφέρονται σ' αυτά με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο, άλλοι δε με τον άλλο (τρόπο). Με δυο λόγια λοιπόν με τις όμοιες ενέργειες διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μία ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας· γιατί σύμφωνα με αυτών (των ενεργειών) τις διαφορές είναι αντίστοιχα τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας.

B1. «καί διαφέρει τούτω πολιτεία πολιτείας αγαθή φαύλης»: Ο Αριστοτέλης αναφέρεται εδώ στη διαφορά της αγαθής πολιτείας από τη φαύλη. Το επίθετο φαύλη δεν ερμηνεύεται εδώ με τη σημασία κακή, ευτελής, αλλά σημαίνει κατώτερη. Το κριτήριο που χρησιμοποιείται για να διακρίνει τα ανώτερα πολιτεύματα από τα κατώτερα και δίνεται με τη δοτική τούτω, είναι το κατά πόσο ένα πολίτευμα ασκεί αποτελεσματικά τους πολίτες στην αρετή. Ο φιλόσοφος δε μιλά εδώ για καλά και κακά πολιτεύματα, τη στιγμή που η πρόθεση όλων των νομοθετών είναι αγαθή, να κάνουν δηλαδή τους πολίτες ενάρετους. Η διαφορά που διαπιστώνεται εδώ είναι στην ουσία διαφορά ως προς το βαθμό τελειότητας κάθε πολιτεύματος. Διαφορετικά κριτήρια εφαρμόζει ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά για να διακρίνει τα πολιτεύματα σε ορθά και παρεκβάσεις αυτών, δηλαδή φαύλα πολιτεύματα.

Χαρακτηριστική στην παραπάνω φράση είναι η «διαταραγμένη» σειρά των λέξεων: «πολιτεία πολιτείας αγαθή φαύλης» αντί «πολιτεία αγαθή πολιτείας φαύλης». Η εξήγηση βρίσκεται στο γεγονός ότι τα σωζόμενα έργα του Αριστοτέλη είναι οι γραπτές, πρόχειρες σημειώσεις για τη διδασκαλία του (ἀκροαματικά έργα) και

διαθέτουν όλα τα γνωρίσματα (όπως ελλειπτικότητα, συντομία, απουσία επισημότητας) του απλού, προφορικού λόγου.

«καί διά τῶν αὐτῶν καί γίνεται πᾶσα ἀρετή καί φθείρεται»: Το αντιθετικό φιλοσοφικό ζεύγος *γένεσις - φθορά* είναι θεμελιώδες στην αριστοτελική σκέψη (βλ. ἔργο *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*), αλλά και γενικότερα στη φιλοσοφία. Ἦδη οι Ἴωνες φιλόσοφοι ἀπὸ τον 6^ο αἰῶνα π.Χ. πίστευαν πὼς τα πάντα στη φύση διέπονται ἀπὸ νόμους, ἀπὸ μια φυσική νομοτέλεια. Στὸν Ἀριστοτέλη οι ὅροι «γένεσις», «φθορά» αποτελοῦν τοὺς ακρογωνιαίους λίθους μιας φυσικής πορείας ὅλων των ὄντων: *γένεσις → αὔξεισις → τελείωσις (= ολοκλήρωσις) → παρακμὴ → φθορά*. Χαρακτηριστικό, δε, εἶναι το γεγονός ὅτι η φθορά μιας οὐσίας δε σημαίνει την καταστροφή της ἀλλὰ οδηγεῖ στη γένεση μιας ἄλλης.

Ο φιλόσοφος συνδέει τοὺς ὅρους *γένεσις* καὶ *φθορά* με την ἀρετή καὶ την τέχνη υποστηρίζοντας πὼς η ἠθική ἀρετή γεννιέται, ἀναπτύσσεται, ὅταν η ἠθική πράξις γίνεται με κατάλληλο τρόπο καὶ μέσα, ἐνῶ ἀντίθετα καταστρέφεται ὅταν τα μέσα που χρησιμοποιοῦνται για την ἀσκήσιν της δεν εἶναι τα κατάλληλα, ὅταν δηλαδή οι πράξεις μας δεν εἶναι ἠθικές. Το ἴδιο ἰσχύει καὶ για την τέχνη ἡ γίνεται κανεὶς κάτοχος της τέχνης ὅταν εφαρμόζει τα κατάλληλα μέσα, τις τεχνικές καὶ μεθόδους, ἐνῶ σε ἀντίθετη περίπτωση καταστρέφει την τέχνη του.

«ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται»: Η λέξις «ἕξις» παράγεται ἀπὸ το θέμα του μέλλοντα του ρήματος ἔχω, ἕξ- καὶ την παραγωγική κατάληξη -σις που δηλώνει την ἐνέργεια του υποκειμένου. Η ετυμολογία της λέξης ἐρμηνεύει καὶ τη σημασία της. Ἔτσι η λέξις σήμαινε αρχικά: *την κατοχή, την ἀπόκτηση καὶ συγκεκριμένα τις ἐνέργειες για ἀπόκτηση, για κατοχή*. Στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει *την ιδιότητα που απέκτησε καὶ ἔχει πια κανεὶς ἀφὸ ἐπανάλαβε κάτι πολλές φορές*, ὥστε να του γίνεῖ συνήθεια. Η ἕξις λοιπὸν εἶναι α) η συνήθεια ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα β) το μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα μας. Ἐδῶ η λέξις ἔχει τη δεύτερη σημασία.

Ὅπως διαβάζουμε καὶ σε ἄλλο σημεῖο των *Ἠθικῶν Νικομαχείων*, ὄχι μόνον τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα διαμορφώνονται ἀπὸ ἀντίστοιχες ἐνέργειες, ἀλλὰ συμβαίνει καὶ το ἀντίστροφο: οι ἕξεις, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα γίνονται πηγή των ἀντίστοιχων ἐνεργειῶν, με ἀποτέλεσμα να δημιουργεῖται ἕνας κύκλος. Συνηθίζοντας, για παράδειγμα, να περιφρονούμε τοὺς κινδύνους, γινόμαστε ἀνδρείοι καὶ, ἀφὸ ἔχουμε γίνεῖ ἀνδρείοι, μπορούμε να ἀντιμετωπίζουμε με ἀνδρεία αὐτά που προκαλοῦν φόβο.

B2. α) Με το τροπικὸ ἐπίρρημα *οὕτω* (που εἶναι καὶ ομοιωματικό) ο Ἀριστοτέλης ολοκληρώνει το συλλογισμό του ἀπὸ την προηγούμενη ἐνότητα, (ὅ,τι ἰσχύει στο χώρο των τεχνῶν ἰσχύει καὶ στην περίπτωση των ἠθικῶν ἀρετῶν), ἐνῶ με το σύνδεσμο *δή* ἀνακεφαλαιώνει καὶ εἰσάγει στο νέο ἐπιχείρημα, που τονίζεται με τον προσθετικό

σύνδεσμο καί. Η μέθοδος που θα χρησιμοποιήσει ο φιλόσοφος είναι η αναλογική όπως υποδηλώνεται από τα οὔτω, ὁμοίως, ἐκ τοῦ οὔτωσί, κατά τὰς διαφοράς.

β) Ο Αριστοτέλης, τονίζοντας τον κοινωνικό χαρακτήρα της ηθικής αρετής, φέρνει ως επιχείρημα της βασικής του θέσης ότι «οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται» τις περιστάσεις της καθημερινής μας ζωής (επαγωγική μέθοδος), στις οποίες αποδεικνύεται η σχέση ηθικής αρετής και ηθικής πράξης. Έτσι:

- Στις σχέσεις με τους ανθρώπους γινόμαστε ἄλλοι δίκαιοι, ἄλλοι ἀδικοί.
- Στη στάση μας απέναντι στις ριψοκίνδυνες καταστάσεις, αναδεικνύομαστε ἄλλοι ἀνδρείοι, ἄλλοι δειλοί.
- Σε σχέση με τις επιθυμίες μας, γινόμαστε ἄλλοι σώφρονες, ἄλλοι ἀκόλαστοι.
- Σε σχέση με το συναίσθημα της οργής, γινόμαστε ἄλλοι πράοι, ἄλλοι οργίλοι.

Πιο αναλυτικά, ανάλογα με τη συμπεριφορά που τηρεί ο άνθρωπος απέναντι στους συνανθρώπους του στις διάφορες «συναλλαγές» διαμορφώνει δίκαιο ή άδικο χαρακτήρα. Αν δηλαδή προβαίνει σε δίκαιες πράξεις ή, καλύτερα αν προσδίδει στις ενέργειές του το στοιχείο της δικαιοσύνης, γίνεται φορέας αυτής της αρετής, αλλά βέβαια ισχύει και το αντίθετο. Επίσης, όταν αντιμετωπίζουμε με θάρρος τις ριψοκίνδυνες καταστάσεις γινόμαστε ἀνδρείοι, ενώ σε αντίθετη περίπτωση δειλοί. Χαρακτηριστικό της αναλογίας - αντιστοιχίας που υπάρχει ανάμεσα στη συμπεριφορά του ατόμου και στο χαρακτήρα του είναι το χιαστό σχήμα:

φοβείσθαι — θάρρειν
ἀνδρείοι — δειλοί

που τονίζει πως η αντιμετώπιση των ριψοκίνδυνων καταστάσεων με θάρρος οδηγεί στη διαμόρφωση ἀνδρείου χαρακτήρα, ενώ η αντιμετώπιση των καταστάσεων αυτών με φόβο και δισταγμό δημιουργεί δειλούς χαρακτήρες.

Επίσης, η αντιμετώπιση των επιθυμιών διαμορφώνει αντίστοιχα σώφρονα ή ἀκόλαστο χαρακτήρα. Έτσι, όταν το άτομο χαλιναγωγεί τις επιθυμίες του και τηρεί στάση μετριοπαθή απέναντι στις ηδονές, γίνεται φορέας της σωφροσύνης. Αντίθετα, όταν αδυνατεί να αντισταθεί σε επιθυμίες και ηδονές, όταν δεν διαθέτει το στοιχείο της εγκράτειας, γίνεται ἀκόλαστο. Τέλος, όταν ο άνθρωπος ελέγχει την οργή του διαμορφώνει πράο χαρακτήρα, ενώ σε αντίθετη περίπτωση γίνεται οργίλος.

Ο γραμματικός τύπος αὐτοῖς στη φράση «οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὔτωσί ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι ...» μπορεί να είναι αρσενικού ή ουδετέρου γένους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η αντωνυμία δεν μπορεί να έχει σχέση με τα πρόσωπα (σώφρονες, πράοι, ἀκόλαστοι, οργίλοι, δίκαιοι, ἄδικοι, ἀνδρείοι, δειλοί), αλλά με τα πράγματα απέναντι στα οποία συμπεριφερόμενοι οι άνθρωποι αποκτούν τις ιδιότητες που δηλώνονται τα συγκεκριμένα επίθετα. Επομένως, η φράση ἐν αὐτοῖς αναφέρεται στα «ἐν τοῖς συναλλάγμασι, ἐν τοῖς δεινοῖς, περί τὰς ἐπιθυμίας, περί τὰς ὀργάς».

Χαρακτηριστικό στοιχείο του αποσπάσματος αποτελεί η χρήση ζευγών αντίθετων εννοιών: δίκαιοι ≠ άδικοι, άνδραιοι ≠ δειλοί, σώφρονες ≠ ακόλαστοι, πρᾶοι ≠ ὀργίλοι, όπως και η συχνή χρήση των αντιθετικών συνδέσμων μέν - δέ. Μέσα από τα αντιθετικά αυτά μέλη ο φιλόσοφος θέλει να δηλώσει τους δύο διαφορετικούς τρόπους συμπεριφοράς που οδηγούν τον άνθρωπο είτε στη διαμόρφωση της ηθικής αρετής είτε στην καταστροφή, φθορά αυτής, στη διαμόρφωση δηλαδή της κακίας.

Στηρίζοντας ο Αριστοτέλης το νέο συλλογισμό τους στις περιστάσεις της καθημερινής ζωής, τονίζει ταυτόχρονα τον κοινωνικό χαρακτήρα της ηθικής αρετής. Για το φιλόσοφο, η αρετή δεν μπορεί να είναι ατομική κατάκτηση του καθενός μας, αλλά αντίθετα έχει έντονα κοινωνική υφή, αφού νοείται σε σχέση με τον ἕτερον, το συνάνθρωπο.

B3. Η απουσία του Πλάτωνα από την Αθήνα τον καιρό που έφτασε εκεί νεαρός σπουδαστής ο Αριστοτέλης ήταν ένα γεγονός με αποφασιστική σημασία για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Σταγειρίτη. Δεν δυσκολεύεται κανείς να κατανοήσει τη σημασία αυτή, κυρίως μάλιστα όταν λάβει υπόψη του ότι η Ακαδημία δεν ήταν απλώς μια σχολή, μία από τις πολλές που υπήρχαν τότε στην Αθήνα. Η σημασία της Ακαδημίας βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι ήταν το σημείο συνάντησης σημαντικών λογίων της εποχής, που διατηρώντας και μέσα στο πλαίσιο της Ακαδημίας ο καθένας τη δική του προσωπικότητα, το δικό του επιστημονικό «πιστεύω», προωθούσαν όλοι μαζί την επιστημονική έρευνα παίρνοντας ο ένας από τον άλλο χρήσιμες παρορμήσεις και επιδρώντας θετικά ο ένας στον άλλο. Ένας τέτοιος λόγιος τον οποίο είχε την τύχη να συναντήσει ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία, όταν ήρθε να σπουδάσει σ' αυτήν, ήταν ο Εύδοξος από την Κνίδα. Ο νεαρός, τότε, αυτός επιστήμονας ήταν μία από τις προικισμένες προσωπικότητες της αρχαιότητας. Ήταν μαθηματικός, αστρονόμος και γεωγράφος, και ο Πλάτωνας δεν δίστασε καθόλου να του εμπιστευθεί κατά τη διάρκεια της απουσίας του τη διεύθυνση της σχολής του. Δεν ήταν λοιπόν μόνο τυχερός ο νεαρός Σταγειρίτης που «βρέθηκε», όπως είπε ένας αριστοτελιστής των ημερών μας, «την πιο κατάλληλη στιγμή στον πιο σωστό τόπο, εκεί δηλαδή που υπήρχαν οι κατάλληλοι άνθρωποι που θα μπορούσαν να γονιμοποιήσουν με ένα εντελώς ξεχωριστό τρόπο τη σκέψη του βοηθώντας την να απλώσει μέσα σε σύντομο χρόνο τα δικά της φτερά»· πιο σημαντικό θα πρέπει να θεωρηθεί το γεγονός ότι με την απουσία του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης είχε, από την πρώτη στιγμή, την ευκαιρία να δεχτεί εκείνην ακριβώς την επίδραση που πρέπει να ανταποκρινόταν πολύ αμεσότερα στη δική του ψυχοσύνθεση, την απόλυτα σχεδόν θετική και επιστημονική, την ελάχιστα οπωσδήποτε ποιητική (τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα).

B4. γηγενής: γινόμενον, γίνεται, γίνονται, ἐγίνοντο, γινόμεθα

ἔσθλος: ἔσονται, ἐστίν

μισαλλαδοξία: συναλλάγμασι

δέος: δεινοῖς, δειλοί

στρεβλός: ἀναστρέφεσθαι

Γ.1 Μου φαίνεται, είπα εγώ, ότι λες/ αναφέρεις ικανοποιητική απόδειξη, για το ότι η τέχνη των λογογράφων / ρητόρων δεν είναι αυτή την οποία αν αποκτούσε κάποιος θα ήταν ευτυχισμένος. Και όμως νόμιζα ότι κάπου εδώ θα φανερωθεί η επιστήμη την οποία βέβαια από παλιά / από ώρα ζητάμε. Και γιατί μου φαίνεται ότι και αυτοί οι άνδρες οι λογογράφοι, κάθε φορά που συναναστρέφομαι με αυτούς, είναι, Κλεινία, πολύ σοφοί και ότι αυτή η τέχνη τους είναι κάποια θεσπέσια και υψηλή τέχνη. Και βέβαια δεν είναι καθόλου περιεργο γιατί είναι κομμάτι / μέρος της τέχνης των μάγων και λίγο κατώτερη από εκείνη. Γιατί η τέχνη αφενός των μάγων είναι σαγήνη και εχιδνών και αραχνών και σκορπιών και των άλλων θηρίων και ασθενειών, ενώ η άλλη (δηλαδή η τέχνη των λογογράφων) τυχαίνει να είναι και σαγήνη και παρηγοριά και δικαστών και εκκλησιαστών και των άλλων λαϊκών συγκεντρώσεων / όχλων.

Γ2. φάτε

ἐκτῶ

τινῶν

(ᾠ) εὐδαιμον

ᾠήθη

πεφάνθω - πεφηνῶς ἔστω

παλαίτερον

κῆλησι

τύχοιεν

ἔσομέναις

Γ3.α. μοι: Δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο δοξαστικό ρήμα «δοκεῖς».

εὐδαιμόν: Κατηγορούμενο στο «τις» μέσω του συνδετικού ρήματος «ἄν εἴη».

ἦν: Αντικείμενο στο ρήμα «ζητοῦμεν».

ἐκείνης: Ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, γενική συγκριτική από το «ὑποδεεστέρα», β' όρος σύγκρισης.

οὔσα: Κατηγορηματική μετοχή που αναφέρεται στο Ὑποκείμενο του ρήματος «τυγχάνει» (ἡ δέ).

Γ3.β. κτησάμενος: υποθετική Μετοχή (συνημμένη στο Υποκείμενο του ρήματος ἄν εἴη, τις)

Ανάλυση Μετοχής: Εἷ τις κτήσαιο

Αιτιολόγηση: Ο λανθάνων υποθετικός λόγος δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος, επειδή εξαρτάται (απόδοση) από δυνητική ευκτική (ἄν εἴη). Άρα η υποθετική Μετοχή αναλύεται με εἰ + ευκτική (βάσει του είδους του υποθετικού λόγου).